

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра східної і слов'янської філології

Курсова робота

з чеської філології на тему:

Чеська фразеологія з символікою тварин та її українські відповідники
(на матеріалі чеської та української мов)

Студентки групи чех18-22

факультету східної і слов'янської філології

денної форми здобуття освіти

Освітньої програми: Чеська мова і література, друга іноземна, переклад

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.038 Слов'янські мови та літератури (переклад включно),
перша – чеська

Сизон Дарії Іванівни

Науковий керівник: **д. філол. н., проф. Терехова Світлана Іванівна**

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.	5
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ У ЧЕСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	5
1.1. Поняття фразеології	6
1.2. Історія вивчення фразеології чеськими лінгвістами	6
1.3. Фразеологізми та ідіоми	8
1.4. Особливості перекладу фразеологізмів та стійких виразів	9
1.5. Прислів'я та приказки	9
1.6. Порівняння	11
Висновки до Розділу 1	11
РОЗДІЛ 2	13
ЧЕСЬКА ФРАЗЕОЛОГІЯ З СИМВОЛІКОЮ ТВАРИН ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ	13
2.1. Домашні тварини	13
2.1.1. Собака	14
2.1.2. Кішка	17
2.2. Свійські тварини та гризуни	21
2.2.1. Курка та півень	21
2.2.2. Вівця та баран	22
2.2.3. Свиня	23
2.2.4. Миша	24
2.2.5. Кінь	25
2.3. Фразеологізми з іншими тваринами	26
Висновки до Розділу 2	29
ВИСНОВКИ	30
АНОТАЦІЯ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32

ВСТУП

Фразеологія – це галузь мовознавства, яка існує з початку ХХ століття і почала повноцінно розвиватись в його другій половині. Вона вважається невід'ємною частиною кожної мови світу і включає в себе *ідіоми, порівняння, крилаті вислови, прислів'я, приказки, афоризми* тощо. Більшість цих фраз є книжковими, тому їх частіше можна зустріти в письмовій формі, рідше – у повсякденному житті чи засобах масової інформації, таких як телебачення, радіо та преса. На жаль, людині, яка не є носієм мови, важко зрозуміти їх значення, а перекладачі постають перед труднощами, зумовленими складністю семантичної структури та національно-культурною специфікою значень.

Еквівалентність означає наближення до оригіналу, але слід враховувати, що знайти ідентичний еквівалент неможливо. Наприклад, фразеологізми нерідко мають прагматичну спрямованість і в текстах перекладу замінюються або нефразеологічною одиницею, або іншим фразеологізмом, відповідно до місця і ситуації вживання. Варто зазначити, що позиція мовних засобів не зафіксована на стилістичній осі. Це звучить парадоксально, адже одним із показників фразеологізмів є їх стійкість. З часом вони стають застарілими, зникають з ужитку чи замінюються новими: чес. *jet plnou parou* > *jet na plný plyn* > *jet kosmickou rychlostí* (= йти дуже швидко). З цим тісно пов'язана зміна реалій: у 19 столітті найшвидшими були парові машини, з рубежу 19 і 20 століть їм на зміну прийшли машини, що працюють на газу, а з 1960-х років – ракети "космічної" швидкості.

Фразеологія є не лише галуззю мовознавства, але й значною мірою перетинається з культурологією, фольклористикою, має зв'язок з історією та психологією. Вона також пов'язана з філософією, етикою, етнографією, культурною та лінгвістичною антропологією і літературою.

Тривалий період домінування німецькомовної влади, протягом якого чеська мова була витіснена з публічної сфери, а також той факт, що більша половина території країни межує з німецькомовними землями, призвели до яскраво вираженого німецького впливу

на чеську мову, який особливо помітний у розмовній лексиці та синтаксичних запозиченнях. Наприклад, звідти були запозичені такі фразеологізми, як *lež má krátké nohy*, *držet slovo*, *saky paky* та інші.

За часів Чехословаччини офіційними були чеська і словацька мови, завдяки чому народи отримали пасивне знання мов один одного. А між 1948 і 1989 роками політичне домінування Радянського Союзу і роки обов'язкових уроків російської мови в чеських школах принесли ще й російські слова в чеську мову, незважаючи на значний опір цьому впливу. На сьогоднішній день, однак, найбільшим джерелом запозичень у чеській мові є англійська.

Незважаючи на те, що велика кількість мовознавців працювали над чеською фразеологією, ця наука є досі малодослідженою. Беручи до уваги те, що чеська мова багата на фразеологізми та крилаті вислови, недослідженість вищезазначених лексичних одиниць і їх походження є проблемою в чеській філології, що і зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є фразеологія чеської та української мов.

Предметом дослідження є чеські та українські фразеологізми з символікою тварин.

Метою моєї курсової роботи є представлення та порівняння фразеологічних одиниць (далі – ФО) з символікою тварин в чеській та українській мовах, пояснення їх значень та походження на основі аналізу існуючих матеріалів та з урахуванням досягнень сучасного мовознавства.

Для досягнення мети було поставлено ряд **завдань**:

1. Уточнити межі терміну *фразеологізм*;
2. Систематизувати ФО зі значенням тварин у чеській та українській мовах;
3. Провести зіставний структурно-семантичний аналіз еквівалентних і специфічних ФО в порівнюваних мовах;

4. Визначити спільне і специфічне у зіставлюваних підсистемах ФО чеської і української мов.

Теоретичне значення полягає у тому, що було проведено узагальнення всіх матеріалів до проблеми дослідження, їх систематизацію, наведено загальну характеристику; оновлено наявний фонд ФО та види його аналізу.

Практичне значення: можливість застосування отриманих наукових результатів у навчальних курсах фразеології чеської та української мов, загального та зіставного мовознавства, почасти – перекладу, спецкурсах із зіставної фразеології зазначених мов, зіставного структурно-семантичного аналізу мовних одиниць, перекладацького аналізу.

Під час роботи були застосовані наступні **методи дослідження:**

1) Лінгвістичні: зіставний, структурний метод, а також структурно-семантичний аналіз;

2) Методи перекладу: комунікативний, семантичний;

3) Загальнонаукові: аналіз, синтез, дедукція, порівняння та узагальнення інформації з науково-літературних джерел; дефініційний аналіз, описовий метод.

Матеріальною базою стали зіставні фразеологічні словники, пізнавально-орієнтовані та природничо-наукові посібники.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які розкривають тему, висновків, анотації чеською мовою та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ У ЧЕСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

1.1. Поняття фразеології

Термін фразеологія походить від латинського *phrasis*, що найчастіше перекладається як спосіб вираження, і *logos* – вчення. Спочатку фразеологію вважали частиною лексикології, але лише згодом прийшла думка, що це дві окремі галузі, в яких застосовуються семантичні системні відношення. Певна частина фразеології була доступна і зібрана з давніх часів. В основному це були прислів'я, відомі ще з часів Стародавнього Єгипту та Греції. Значний внесок у розвиток фразеології зробила праця французького лінгвіста Шарля Баллі «*Traité de stylistique française*» (1909), яка згодом, у 1940-х роках, стала поштовхом для радянського дослідника В. В. Виноградова до більш детального опрацювання.

Початки української фразеології закладені у XVIII ст, задовго до того, як у вжиток увійшли терміни *фразеологізм*, *фразеологічна одиниця* та *фразеологія*. Серед дослідників варто відзначити О. О. Потебню, Б. Д. Грінченка, К. Т. Баранцева та його перший фразеологічний словник перекладного типу, В. І. Гаврися, О. П. Пророченко та інших.

1.2. Історія вивчення фразеології чеськими лінгвістами

Серед перших чеських праць, присвячених фразеології, можна назвати книгу Яна Шаха «*Česká frazeologie*» та однойменну публікацію Франтішка Шебка, видану в 1864 році. Обидві праці є так званими пуристичними довідниками і містять переважно рекомендації щодо правильного вживання фразеологізмів. Що стосується географічних аспектів досліджень у галузі фразеології, тобто аспектів досліджень у галузі слов'янських мов, то «*Idiomatika a frazeologie češtiny*» Франтішка Чермака (1982) видається ключовою працею, в якій автор подає послідовний огляд теорії цієї дисципліни.

Однак «зародки» чеської фразеології можна простежити, наприклад, у працях Сміла Флашки з Пардубіц (*Proverbia Flassconis*), Яна Благослава (*Přísloví česká*) або Якуба Срна з Варважова (*Dicteria seu proverbia bohémica*). У період Відродження цим займалися Йозеф Добровський (*Českých přísloví sbírka*) та Франтішек Ладіслав Челаковський (*Mudrosloví národu slovanského v příslovích*). Саме в останній праці вперше об'єднано два напрями фразеологічних досліджень – фразеологічний та прислівниковий. Крім прислів'їв, праця Челаковського містить також список приказок.

Збірки «*Česká přísloví*» (1911) та «*Sbírka přísloví...*» (1913) Вацлава Флайшганса мають вирішальне значення для сучасної концепції фразеології. У 1920-х роках Ян Машин опублікував «*Slovník českých vazeb a rčení*» – працю, важливу для існування фразеології як самостійної дисципліни. Період після Другої світової війни представлений книгою перекладача Ярослава Заоралека «*Lidová rčení*» (1947) – збіркою нечленованих фразеологізмів. У 1980-х роках вийшов «*Slovník české frazeologie a idiomatiku*» Франтішка Чермака, Їржі Гронка та Ярослава Махача. Словник «вперше систематично описує значення, контекст вживання та функції фразеологізмів, включаючи їхні текстові аномалії» (Чермак 2007, 485). Ця праця також містить ономазіологічний словник, який дозволяє шукати записи у словнику на основі значення. Етимологічне тлумачення фразеологізмів також подається у словниках-довідниках, наприклад, етимологічні словники, такі як «*Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*» Мачека (1957), або словники та публікації з фразеології, такі як «*Co to je, když se řekne...*» Ольги Спалової (1969), «*Okřídlená slova*» Мілоша Кочки (1994) або «*Aniž jest co nového pod sluncem*» Патріка Оуржедніка (1994).

Теорія самостійної дисципліни вперше з'явилася після Другої світової війни у праці Франтішка Чермака «*Idiomatika a frazeologie češtiny*» (1982). Тут автор узагальнює принципи фразеології та визначає її місце в лексикології. Порівняння чеської та слов'янської фразеології пов'язане, головним чином, з іменами Йозефа Філіпка та Яна Петра.

Спеціально антропонімікою, тобто значенням і дослідженням власних імен, у період національного відродження займалися Йозеф Добровський і Ян Гебауер. У ХХ столітті їхні дослідження продовжили Вацлав Флайшганс і Франтішек Черний. Пізніше на власних назвах зосередилася лінгвістка з Брно Яна Плєскалова, зокрема у книгах «Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku» (1992) та «Tvoření nejstarších českých osobních jmen» (1998). Варто також згадати «Historie a etymologie českých rčení» Людмили Степанової (1998), яка підсумовує чеську фразеологію за останні шістьсот років і, таким чином, представляє весь розвиток цієї лінгвістичної галузі.

1.3. Фразеологізми та ідіоми

На відміну від лексикології, яка вивчає окремі слова і словесний склад мови – лексику, фразеологія має справу не з окремими одиницями мови, а з усталеними словесними зворотами.

Спочатку термін ФО використовувався для позначення таких словосполучень, які не є самостійними реченнями, але виступають повними еквівалентами слів: *dělat z komára velblouda* – перебільшувати. Однак пізніше в склад фразеології включили і паремії - стійкі словосполучення, що виступають самостійними реченнями. О. В. Кунін вважає, що «нижня межа фразеологізму – двослівне утворення. При цьому один з компонентів може бути службовим словом. Верхня межа – складне речення. Фразеологізмами зі структурою складного речення можуть бути тільки прислів'я».

Український мовознавець Б. Ларін під поняттям *фразеологізм* розумів словосполуку, що характеризується втратою первісних реалій і появою нового метафоричного значення. Згідно з визначеннями багатьох лінгвістів, фразеологізми характеризуються експресивністю (В. Мокієнко, В. Ужченко), стійкістю (В. Жуков, Л. Ройзензон), відтворюваністю та семантичною цілісністю. Інші лінгвісти додають інші ознаки: наявність архаїзмів, однозначність компонентів, обмеженість значення

компонента, еквівалентність слову, неперекладність (Л. Булаховський, В. Костомаров) та багато інших. Ці одиниці утворюють розгалужену систему і є дуже значною частиною словникового складу будь-якої мови.

Дуже близьким до терміну *фразеологізм* є термін *ідіома*, і на практиці вони часто зливаються. Зазвичай фразеологізм відображає формальну площину, тоді як ідіома – семантичну. «Одиницею всіх рівнів ідіоматичності та фразеології є, з формальної точки зору, словосполучення, з змістовно-семантичної – ідіома; одночасність і взаємозамінність цих двох термінів [...], що розуміються як дві сторони однієї одиниці, не є повною» (Філіпець і Чермак 1985, 183).

1.4. Особливості перекладу фразеологізмів та стійких виразів

Переклад фразеологізмів здійснюється наступними способами:

1. За допомогою еквівалентів, тобто фразеологічних одиниць, які повністю збігаються в мовах. Цей спосіб можливий тоді, коли чеська та українська мови запозичили ФО з інших мов: *chytrý jako liška* / хитрий, як лисиця.
2. За допомогою фразеологічного аналога (має те саме значення, але побудований на іншому образі), наприклад: *kupovat zajíce v pytli* / купувати kota в мішку.
3. За допомогою кальки (дослівний переклад): *každý čár má svůj čas* / у кожної лелеки свій час. Якщо в перекладі є реалія, то вона повинна бути зрозумілою читачеві відповідної країни.
4. Використовуючи описовий переклад (відмова від перекладу ФО): *má oči jako ryš* / у нього хороший зір.

1.5. Прислів'я та приказки

Пареміологія, дисципліна, що займається вивченням паремій, тобто прислів'їв, приказок і висловів, на своїх початках не розрізняла чеські терміни *mudrosloví*,

pořekadlo, přísloví, rčení, úsloví або *ustálená přirovnání*. Між термінами *mudrosloví* і *přísloví* ставився знак рівності, і під цими збірними назвами публікувалися як прислів'я, так і словосполучення, для яких потреба в більш точному вираженні з часом створила інші назви (*pořekadlo, rčení, úsloví, sousloví* тощо). Змішання цих назв, ймовірно, відбулося тому, що переважна більшість прислів'їв та інших іменованих фразеологізмів мають в своїй основі образ. Інша причина полягає в тому, що згадані слова-зв'язки зазвичай використовуються для урізноманітнення стилю.

Прислів'я (*přísloví*) – короткі, іноді римовані, моральні повчання, виражені за допомогою порівняння або метафори: *pes, který štěká, nekouše*. Ці повчання є узагальненням досвіду багатьох поколінь і виражають норми поведінки та висновки, що з них випливають. Вони беруть свій початок з античної літератури, варіюються від мови до мови, але часто мають однаковий зміст.

Праностика (*pranostika*) є метеорологічним прислів'ям, тобто реченням, що описує зв'язок між порами року, зазвичай пов'язаним зі святами, типом погоди (*Bude pršet, vlašťovky létají nízko!*) та рекомендованими сільськими польовими та іншими роботами тощо.

Приказки (*pořekadla*) – теж короткі, іноді римовані, традиційно збережені вираження життєвого досвіду без морального осуду – вони просто констатують: *vumámit z jalové krávy tele*. На думку Б. Бенеша, приказка є вираженням суб'єктивної критики без узагальнення.

Інші фрази, об'єднані під загальною назвою «*mudrosloví*», є, за словами Я. Заоралека, «продуктом народної фантазії, виливом емоцій, більш поетичним, ніж вдумливим». У них наставляють на добру поведінку, розмірковують про перебіг життя і смерті, про справедливість у світі, зв'язок між діями людини та її долею.

1.6. Порівняння

Порівняння - це висловлювання, що ґрунтується на зіставленні, схожості двох об'єктів. Найчастіше його утворюють частки *jak, jako* або сполучники *až, než, že*.

Порівняння з назвами тварин зустрічаються дуже часто, утворюючи значну частину фразеології. Як пише Е. Мргачова: «Предметом цих порівнянь зазвичай є властивості, дії та стани, а формальними засобами їх вираження є переважно прикметники та дієслова. У випадку усталених порівнянь властивостей, дій і станів ми стикаємося зі значною синонімією за змістом (наприклад, *mrštný jako had / ještěrka / kočka / opice* або *funět jako hroch / mrož / prase*)». Приклади такої синонімії також можна знайти в українській мові, наприклад, «гордий, як павич / лев».

У випадку усталених порівнянь властивостей цікавим є те, що фразеологізм із компаратором може трансформуватися у фразеологізм без компаратора, зберігаючи значення порівняння (наприклад, «*být tvrdohlavý jako beran*» можна трансформувати у «*být tvrdohlavý beran*»). Однак варіанти з компаратором і без нього відрізняються стилістично і за частотністю, оскільки вираз без явного компаратора є менш експресивним, пластичним, а також менш частотним, пор. «*být líný jako veš*» – «*být líná veš*». Трансформація, як правило, можлива в усталених порівняннях, але обмежувальними факторами є значення зооапелатива та контекст речення, пор. «*být slepý jako krtek*» не можна трансформувати в «*být slepý krtek*».

Висновки до Розділу 1

1. Ми дослідили фразеологію як галузь мовознавства. Фразеологія є частиною кожної мови (навіть у так званих мертвих мовах) і зустрічається як у письмовій, так і в усній формі. Вона розвивається так само, як і вся лексика. Це означає, що деякі фразеологізми відходять у небуття, а натомість з'являються нові, сучасні.

2. На думку вчених, фразеологія в широкому розумінні включає в себе ідіоми, прислів'я, приказки, порівняння, крилаті вислови, праностика та інше.

3. Аналіз історії вивчення фразеології чеськими лінгвістами показав, що найважливішими були праці Ф. Чермака, В. Флайшганса, Я. Заорелака, Ї. Гронки, адже саме завдяки ним цю дисципліну почали більш детально досліджувати в Чехії.

4. Використання ФО збагачує висловлювання мовця, додаючи виразності висловлюванню. Однак це становить певну проблему для перекладача, оскільки йдеться не лише про досконале знання мови оригіналу та мови перекладу, а й про вибір таких мовних засобів, які б зберегли характер усього твору. Для цього було встановлено 4 способи перекладу, а саме: використання еквівалентів, фразеологічних аналогів, кальок або описового перекладу.

5. Термін *фразеологізм* часто ототожнюють з *ідіомою*, яка зазвичай відображає семантичний аспект, тоді як *фразеологізм* – формальну площину. У богемістиці терміни *фразеологічна одиниця*, *фразеологізм* та *ідіома* іноді розглядаються як взаємозамінні, хоча *ФО* може бути більш широким поняттям.

РОЗДІЛ 2

ЧЕСЬКА ФРАЗЕОЛОГІЯ З СИМВОЛІКОЮ ТВАРИН ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ

У цьому розділі курсової роботи проаналізовано окремі ФО з назвами наземних тварин. А саме, ссавців, гризунів та інших тварин, що живуть виключно на суші. До цього розділу включені як домашні, так і дикі та екзотичні тварини.

2.1. Домашні тварини

Тварини відіграють важливу роль у нашому житті і супроводжують людину від початку історії. Люди шанували їх як божеств і приносили в жертву під час священних церемоній. На них полювали як на джерело їжі та одягу, їх вважали символами мудрості та влади, вісниками добрих і поганих новин, духами-захисниками та провідниками в подорожах до інших світів.

Одомашнення тварин відіграло важливу роль у розвитку людства, оскільки дозволило людині вирватися з тотальної залежності від природи, перейти до осілого способу життя, отримати можливість для розвитку землеробства, культури, соціальної комунікації тощо. Цілком ймовірно, що першопричини одомашнення тварин змінилися. Наприклад, велика рогата худоба спочатку розводилася з культових міркувань і лише згодом стала утилітарною твариною. Так само і собака спочатку був більше компаньйоном, ніж охоронцем. Як зазначає Ванькова у своїй публікації, «мовна картина світу, яку століттями формували наші предки, більше не відповідає реаліям сучасного світу, а популярність тварин, яких розводять як домашніх улюбленців, безпрецедентно зростає».

2.1.1. Собака

Собака був з людиною протягом тисячоліть, і тому не дивно, що це по-різному проявилось в мові. Людина спостерігала за особливостями та поведінкою собак, і так поступово це слово почало з'являтися в багатьох усталених словосполученнях, особливо в порівняннях.

Про негативний образ цієї тварини в старочеській мові свідчать наступні фразеологізми: *počasí, že by ani psa nevyhnal, neštěkne po tom ani pes, zbit někoho jako psa, seřvat někoho jako psa, kdo chce psa bít, hůl si vždycky najde*. Негативне значення фігурує і в старих лайливих словах (*prašivý pes, psí syn*). Однак, сучасний образ собаки є зовсім іншим, наприклад, часто можна зустріти фразу, пов'язану з хорошим собачим життям: *«chtěl bych mít psí život – takový, jako má můj pes»*. При цьому відіграло роль те, як собака поведився по відношенню до свого господаря чи до незнайомих людей. Напр.: чes. *je věrný jako pes, sedí na něm jako pes na kosti*, укр. *він як собака: усе розуміє, а сказати не може; огризається достоту наче той пес*.

У країнах Далекого Сходу собака – одинадцята тварина зодіаку. Людям, народженим під цим знаком, приписують відданий, доброзичливий, примхливий і самотній характер. Собака завжди вважалася західною твариною, і в цілому люди в Азії не дуже привітно ставилися до собак. Для слов'ян він був символом смерті та потойбічного світу, охоронцем вогняних воріт Пекла. В оповіді племені Ньянга йдеться, що собака, яка вміла говорити, вкрала у бога Ньямурайрі вогонь для людей.

Далі вказані типові характеристики цієї тварини за допомогою порівнянь, фразеологізмів, прислів'їв, приказок та ін. До кожного чеського прикладу буде надано український еквівалент з таким самим або подібним значенням.

1. *Snášet se jako pes a kočka.*

Двоє людей, які мають різні характери і поводяться нетолерантно один до одного.

Живуть як кіт із собакою.

Таке ж тлумачення, як і в чеському прикладі. Український еквівалент компаративно демонструє схожість поведінки тварин та людей у житті в контексті взаємовідносин.

2. Pes na seně - sám ho nejlí, a krávě nedá.

Про людину, яка сама чимось не користується і не дозволяє іншим цим користуватися. Собака, що володіє поганими якостями людини.

Як собака на сні.

Людина, група/спільнота людей або держава має у своєму розпорядженні щось, чим вона не користується, але й не віддає іншим. Собака має риси дурної, скупі людини.

Цей фразеологізм походить з байки грецького письменника Езопа про собаку, який гарчить на коня і відмовляється пускати його до сіна, яке сам не їсть.

3. Kdo chce psa bít, hůl si najde. = Хто хоче собаку вдарити, той камінь/кий знайде.

Якщо людина хоче покарати іншу людину, вона завжди знайде для цього якийсь привід. Фразеологізми засновані на людському досвіді.

4. Venku je ročasní, že by psa nevyhnal. = В холодну погоду добрий господар і собаку на вулицю не вижене.

Історія цих прислів'їв сягає тих часів, коли собак вважали нечистими тваринами і не впускали до хати. Винятком була погана погода, сильний холод. Тоді собаку впускали до будинку, щоб вона не застудилась, інакше господаря вважали поганим.

5. Tady je zakopaný pes!

Вигук, що виражає евристичне відкриття, виявлення справжньої причини чогось. Він має два походження. Собака, який охороняв скарб у казках, зазвичай чорний пес із «сірими очима», був ознакою того, що скарб знайдено. Друге походження – з Тюрингії, де в XVII столітті тюрингський граф Вангенгейм поховав свого пса Штуцла, на

місцевому кладовищі, чим зганьбив його. Він викопав пса і поховав його поруч зі своїм замком, а на надгробку пса викарбував свій вірш про нього.

Де собака закритий.

Фразеологізм означає, що хтось знайшов те, пошуками чого був зайнятий; зміг докопатися до суті справи чи поняття. Він датується XVI століттям. Цей пес нібито врятував життя своєму господареві – Сигізмунду Альтенштейну, який після смерті собаки поставив йому пам'ятник.

6. *Ani pes po něm nezaštěkne/neštěkne.*

Про людину, яку не будуть пам'ятати. Часто вживається у зв'язку з відомими особистостями, які швидко піднімаються на вершину слави, і передбачається, що їхня слава закінчиться так само швидко, як і почалася.

I собака не гавкне.

Фразеологізм має кілька значень: ніхто зовсім не згадає або не помітить; ніде нікого немає (*пусто, і собака не гавкне*).

Прислів'я та приказки (příslloví a pořekadla):

Zlý pes, který vrčí, horší, který mlčí. (Словацьке) – іноді людина, яка не виявляє свою агресію чи негативні почуття, може бути ще небезпечнішою, ніж та, яка це робить відкрито.

Každý pes je doma lvem. (Італійське)

Dobrý pes neopouští pána v bídě. (В'єтнамське)

Pes psa pozná. – Люди з однаковими характерами завжди близькі один одному.

Kdo se psy lehá, s blechami vstává. – Якщо ми спілкуємося з поганими людьми, ми не навчимося від них нічого доброго.

Праностика (*pranostika*):

Když se slunce obrací k zimě, léto spěje v psí dny (*psí dny* – явище, пов'язане із закінченням літа; це час, коли особливо спекотно).

V psích dnech i déšť pálí.

Psí hvězda vzbuzuje vedro.

2.1.2. Кішка

Кішка уособлює трансформацію, ясновидіння, спритність, пильність, чуттєву красу, таємничість, жіночу хитрість і жіночність загалом. У Стародавньому Римі вона вважалася символом свободи. Чорна кішка, з іншого боку, асоціюється з усім негативним, таким як зло, невезіння, чаклунство. А ще чорного kota асоціювали з дияволом.

Мешканці Стародавнього Єгипту поклонялися котам і муміфікували їх. Поранити або вбити kota було смертною карою. Буддизм, з іншого боку, вважає котів проклятими тваринами, тому що вони проливали сльози, коли Будда помер. Ранній іудаїзм очорнював котів як нечистих тварин, а християнська традиція в Середньовіччі асоціювала чорних котів з чаклунством.

Кішка часто асоціюється з жінкою, як у літературі, так і в мові. У багатьох віршах автори ставлять мотиви жінки і кішки поруч, а іноді кішка сама є символом жінки. Щоб проілюструвати це, я додам уривок з вірша французького поета Шарля Бодлера.

Kočka

*Pojď, krásná kočko, na mé srdce nýt,
Své drápy v tlapu vztáhni znovu
a nech mě poznovu se pohroužit
V své oči z achátu a kovu.
Když tě mé prsty zdlouha laskají
Po šíji nebo pružném hřbetě
A když se opájejí potají
Po elektrickém těle hladíce tě,*

Zřím v duchu drahou s jejím pohledem.

Ten pohled s chladem zraku tvého

Mě, milé zvíře, bodá oštěpem

A kolem těla měděného

Od sametových nohou po šíji,

Morový parfum krouží jí.

(переклав Сватошук Кадлец)

У мові часто зустрічаються висловлювання на кшталт *To je ale kočka!*, *Pěkná kočka!* тощо. Ці терміни стосуються знову ж таки жінки і мають на меті висловити, що вона гарна, цікава, приваблива.

На фальшивість та нав'язливість можуть вказувати такі порівняння: *(být) falešný jako kočka*, *(být) lstivý jako kočka*, *(být) úlisný jako kočka* (= бути лицемірним / хитрим / лукавим, як кішка).

Додатковий акцент робиться на характерних кігтях та очах. Про це свідчать, наприклад, фрази *mít drápy jako kočka/kocour*, *škrábat jako (divoká) kočka/kocour*, *mhouřit oči jako kočka/kocour*, *mít oči/vidět jako kočka*, *oči jí svítily jako košce* (= мати кігті, як у kota/кішки, дряпатися, як (дикий) кіт/кішка, мружитися, як кіт/кішка, мати очі/бачити, як кішка, її очі блищали, як у кішки.).

Більшість порівнянь ґрунтується на спостереженнях за поведінкою (*mýt se jako kočka*, *příst jako kočka* = вмиватися/линяти, як кішка), характеристиками (*mlsný jako kočka/kocour*, *mrštný/hbitý jako kočka* = голодний/спритний як кіт/кішка), а також за

стосунками з іншими тваринами (*hrát si s někým jako kočka s myší, mají se rádi/jsou na sebe jako pes a kočka/kočka s myší* = гратися з кимось, як кішка з мишею; вони люблять один одного, як собака і кішка/кішка з мишою).

Кошеня ж має риси, притаманні будь-якій маленькій тваринці, тому підкреслюється грайливість і привітність. Також з'являються сліпота і сонливість.

1. *Vypadat jako kocour v botách.*

Людина, особливо дитина, в незвичному, занадто великому взутті, в якому вона не може або не вміє рухатися. І виглядає при цьому безглуздо. Фразеологізм походить з казки французького письменника Ш. Перро про kota в семимильних чоботях

Як кіт у чоботях.

Людина у великому, часто чужому взутті, що виглядає гротескно до недоречності.

2. *Je toho, jako šafránu.*

Коли чехи так говорять, вони мають на увазі малу кількість, погану доступність і необхідність економити.

Приказка показує, наскільки рідкісною є спеція шафран, як мало і як дбайливо з нею поводяться з давніх часів. Наприклад, для отримання одного кілограма потрібно зібрати від 60 000 до 120 000 квіток.

Як кіт наплакав.

Чогось є дуже мало, менше, ніж потрібно, необхідно чи очікувано (предметів, речей, людей, досвіду). Фразеологізм походить від поширеного переконання, що кіт не плаче, не може плакати.

3. *Být pro kočku.*

Не підходити, не мати цінності, не приносити користі.

Фразеологізм належить німецькому байкарю Бурхарду Вальдісу. У його байці коваль відповідає клієнтам, що така плата *«je jen pro jeho kočky»* (дослівно: є лише для його кішки), яка, не маючи їжі, померла.

Цей вислів вважається вульгарним, з сильним емоційним акцентом. За певних обставин такий спосіб вираження може бути образливим.

Коту під хвіст.

Всі зусилля, гроші, спроби щось зробити чи отримати були марними і не принесли очікуваного результату.

Прислів'я і приказки (přísloví a pořekadla):

Běda tomu, v jehož domě se kočky a myši seštrí. (Чеське)

Kočka nemiluje lidi, jen svůj příbytek u lidí. (Грузинське)

Čím více s kočkou zahráváš, tím spíše tě škrábne. (Чеське)

Stará kočka se tančit nenaučí. (Марокканське)

Kočka dopadne vždycky na všechny čtyři. – Розумній людині все зійде з рук. Укр. відповідник: *він – що кішка: як ти його не кинь, а він все на ноги встас.*

Праностика (*pranostika*):

Kočka škrábe koště, dočkáme se deště. Укр. відповідник: *якщо шкрябає лапами долівку / підлогу – буде дощ, вітер.*

Na Šimona a Judy kočka leze z půdy.

Leží-li kočka v únoru na slunci, jistě v březnu poleze za kamna.

2.2. Свійські тварини та гризуни

2.2.1. Курка та півень

Порівняння, пов'язані з куркою, здебільшого ґрунтуються на зовнішній схожості, і їх можна назвати метафоричними. Наприклад, ми називаємо когось чес. *je jak oškubaná čí zmolá slepice* / укр. як мокра курка (означає присоромленого, жалюгідного або того, хто втратив майже все, як курка втрачає пір'я після того, як її общипали).

Порівняння, в яких з'являється півень, більше пов'язані з його характеристиками та природою, тобто з його внутрішнім зв'язком, так званою метонімією. Півень переважно асоціюється з бурхливими реакціями, войовничістю (*být bojovný jak kohout* – бути войовничим, як півень) і гордістю (*vykračovat si jak kohout na smetišti* – виструнчитися, як півень на звалищі). Це пов'язано з тим, що серед курей зазвичай є лише один самець, який не терпить конкурента. Як тільки він відчуває загрозу, він негайно нападає (*být červený jako kohout* – дослівно *бути червоним як півень*, тобто злим). Ось чому півнів також використовують для півнячих боїв.

У випадку з курчам підкреслюється, що воно все ще курча, тобто маленьке, молоде і недосвідчене (*kuře chce být chytřejší než stará slepice* = курча хоче бути розумнішим за стару курку).

Прислів'я і приказки (*přísloví a pořekadla*):

Která slípka mnoho kdáče, málo vajec snese. (Чеське) – той, хто багато говорить про свою роботу, часто робить менше, ніж говорить.

Kohout, který kokrhá nejhlasitěji, skončí jako první na pekáči. (Бельгійське)

I slepá slepice někdy na zrnko natrefí. – навіть той, хто не знає, що робить, іноді має випадковий успіх.

Праностика (*pranostika*):

Když večer kokrhá kohout, ráno bude pršet.

2.2.2. Вівця та баран

Вівця виражає смиренність і безпорадну потребу в керівництві та захисті. У мові вівця здебільшого асоціюється з негативними конотаціями, а її основною характеристикою є дурість (*hloupý/pitomý jako ovce* = дурний як вівця) та нездатність мислити і приймати самостійні рішення (*být jako stádo ovcí* = отара овець, що означає сліпе гуртове слідування за ким-небудь).

Чеський фразеологізм *černá ovce* позначає того, хто має репутацію невдахи, поганої людини в сім'ї або громаді; кого зневажають інші. З'явився вислів тому, що чорні вівці – рідкісні в отарі, зазвичай небажані. В українській мові немає повного еквівалента, натомість можна назвати когось *білою вороною*, що означатиме, що людина не дотримується норм, законів або порядків конкретного суспільства.

Баран, навпаки, є символом сили і в чеській фразеології в основному асоціюється з лідерством стада і особливо з його впертістю (*tvrdohlavý jako beran* = впертий, як баран).

Прислів'я і приказки (*příslloví a pořekadla*):

Naděláš co beran v horku.

Beran vlku kalí vodu.

Jedna prašivá ovce nakazí celé stádo. (Словацьке) – описує того, хто має поганий вплив на оточуючих.

Kde se mníš svou péči slože, varuj se tu vlka z ovčí kože. – потрібно стерегтися лицемірних людей, які під маскою добродетелі приховують злі наміри.

Праностика (*pranostika*):

V říjnu večer ovce je-li nutno nocí domů hnáti, tuhé zimy, sněhu jest se báti.

2.2.3. Свиня

Свиня символізує ненажерливість, егоїзм, хтивість, впертість, але також щастя, процвітання, а завдяки численному потомству – материнство і родючість. Свиня, що борсається в багнюці, в Біблії тлумачиться як нечиста тварина, м'ясо якої не можна вживати в їжу; це символ людини, яка повертається до своїх старих гріхів.

1. *Rozumět něčemu jako koza petrželi.*

Людина, яка демонструє абсолютне незнання проблеми, але, тим не менш, займається нею. Фразеологізм заснований на загальній думці, що коза нічого не розуміє.

Rozbiratися, як свиня в апельсинах.

Не розбиратися в чому-небудь, не мати жодного поняття про щось. Існує кілька версій, звідки з'явився цей вираз. Найпоширеніша говорить про те, що у нас свиней годують зерном, висівками, овочами, а тому вони нічого не розуміють в заморських фруктах.

Прислів'я і приказки (*příslloví a pořekadla*):

Lepší své svině pásti, než jiného peníze počítati. – найкраще доповнює це український вислів: *Чужі гроші рахувати — не розбагатіти.*

Svině zůstane sviní, byť i zlaté sedlo na sobě měla. (Латинське)

2.2.4. Миша

Миші завжди асоціюються з котом, що полює на них. Вони швидко розмножуються, звідси і приказка *je jich tam jako mladých myší* (дослівно *їх стільки, скільки молодих мишей*). Миша живе в місцях, де є бруд і відходи, тобто там, де панує бідність, про що говорить порівняння чes. *být chudý jako kostelní myš* = укр. *бідний, як церковна миша*. Також чеські порівняння часто підкреслюють її крихітне тіло, яке може пролізти скрізь: *ani myška by tam neproklouzla*.

1. *Být mokrý jako myš.* = *Мокрий, як миша.*

В обох мовах це порівняння використовується, коли хтось наскрізь промокне. Таке тлумачення, ймовірно, пов'язане з частими випадками повеней, коли мишам ніде сховатися, і вони мокрі з голови до ніг.

2. *Ani myš neproklouzla / neproklouzne.* = *І миша не пролізе / не проскочить.*

Бути ідеально захищеним, недоступним та непроникним.

Прислів'я і приказки (přísloví a pořekadla):

Kocour jde, myši v kout! Укр. відповідник: *кіт за пліт, а миші в танець.*

Trn v noze, myš v stoze, kde to přebývá, tam dobře nebývá. – там, де є неприємності або проблеми, не може бути комфорту або благополуччя.

Праностика (*pranostika*):

Myši se nedají do snopů, jsou-li snopy vázané roubíkem zhotoveným na Veliký pátek.

Když je mnoho myší, bude dlouhá a suchá jeseň. Укр. відповідник: *якщо весною багато мишей – рік буде неврожайним.*

2.2.5. Кінь

Кінь – давній символ, пов'язаний з богами сонця і неба, що уособлює тваринну життєву силу, швидкість і красу. Він асоціюється зі стихійною силою вітру, бурі, вогню, хвиль і потоків води. В античних, іранських, індійських, скандинавських та вавилонських міфах коні тягнуть сонячну колісницю. Смерть часто зображують на чорному коні, тоді як білий кінь є символом світла, життя і духовного просвітлення.

Чехи часто говорять, що *Martin přijede na bílém koni* (дослівно *Мартін приїде на білому коні*), маючи на увазі, що випаде сніг, який принесе з собою початок зими. За традицією, це відбувається щороку 11 листопаду.

Словник *Nová slova v češtině 2* подає термін *černý kůň* (чорний кінь), який означає когось, *хто може здивувати якоюсь мірою сили* тощо. Фраза використовується в журналістиці і, як вважають, походить зі спортивної сфери. Цей вираз також зазначений у центральному значенні терміну *kůň* у *Slovníku současné češtiny* як той, хто може несподівано перемогти.

Окрім назви «*kůň*», у чеській фразеології також з'являються споріднені назви, такі як *kobyła, hřebec, klisna, oř, valach*. Щодо останньої назви згадаймо, наприклад, порівняння "*být líný jako valach*".

Відповідно до символічних значень, у чеських порівняннях, пов'язаних з конем, збереглося значення швидкості, яке впливає з того, що коні дійсно можуть бігати дуже

швидко, і саме тому на них влаштовують перегони (*běžel/letět jako splašený kůň, čas běží jako kůň* – дослівно *біг/летів, як кінь, що тупотить; час біжить, як кінь*).

1. *Darovanému koni na zuby nehled'*. = Дарованому коневі в зуби не дивляться.

Треба бути вдячним за кожен подарунок, допомогу, річ, незалежно від її якості. Чеський фразеологізм, вперше використаний Ф. Л. Челаковським. Походження пов'язане з латинським прислів'ям святого Ієроніма.

Прислів'я і приказки (*příslloví a pořekadla*):

Na rychlém koni na námluvy nejezdi. – важливі рішення не слід робити поспішно чи необдуманно.

Koně nekuřuj ušima, ale očima. – іншими словами, не звертайте уваги на похвалу «коня», а краще уважно подивіться на нього.

Někdy i kůň o čtyřech nohách klesne. – кожна людина може помилитися чи опинитися у скрутній ситуації. Укр. відповідник: *кінь на чотирьох та й то спотикається*.

Pozlacená uzda nedělá lepšího koně. – Людина, яка виглядає красивою зовні, може не бути красивою душевно.

Nemoc / Neštěstí na koni přijíždí, ale pěšky odchází. – Хворобу легко підхопити, але важко позбутися (навіть нещастя може прийти в будь-який момент).

2.3. Фразеологізми з іншими тваринами

1. *Je to, jako když tahá kočku za ocas.*

Людина або музичний інструмент, чий голос або звук абсолютно неприємний і фальшивий.

Ведмідь на вухо наступив.

Хтось без музичного слуху. Людина, яка не має жодних музичних здібностей, фальшиво співає, плутає мелодію тощо. Ведмідь уособлює грубість, незграбність.

2. *Medvědí služba.*

Послуга, яка приносить більше шкоди, ніж користі.

Ведмежа послуга.

Допомога без прохання, яка приносить проблеми. Людина або група людей допомагають іншій людині або групі людей і роблять це незграбно, створюючи більше неприємностей. Взято з байки письменника І. А. Крилова «Селянин і робітник».

3. *Vlk v rouše beránčím. = Вовк в овечій шкурі.*

Зла людина, що свідомо приховує свої справжні плани та наміри. Фразеологізм, заснований на природі вівці та вовка, застосований до людських характеристик. Порівняння біблійного походження, з Євангелія від Матвія.

4. *Lišky tam dávají dobrou noc.*

Про покинуте/занедбане місце, віддалене від населених пунктів.

У чорта на болоті / За тридев'ять земель / На краю світу.

Дуже далеко, невідомо де, в глушині.

5. *Vymámit z jalové krávy tele.*

Просити, виконувати, доводити щось складне, неможливе.

Діставати/дістати зорі з неба.

Чоловік, дуже красномовний, наполегливий, який робе щось незвичайне, надприродне, нездійсненне.

6. *Nech to koňovi, ten má větší hlavu* (дослівно *нехай це робить кінь, у нього більша голова*).

Вважалося, що велика голова породжує великі думки. «Якщо я не можу щось вирішити, мені потрібен хтось інший, хто допоможе».

Не ламай (собі) голову.

Не варто вирішувати надмірно складну проблему, яка не має рішення.

7. *Ranní ptáče dál doskáče.* = *Хто рано встає, тому Бог дає.*

Людина, яка встає рано вранці, встигає більше.

8. *Létají tam řeční holuby rovnou do pusy.* = *Там життя, мов у казці.*

У людей там все дуже добре, комфортно, безтурботно. Перебільшене значення.

9. *Zabít dvě mouchy jednou ranou.* = *Вбити двох зайців (одним пострілом).*

Вирішити два завдання/проблеми одночасно.

10. *Šťastný jako blecha.*

Бути дуже задоволеним, не турбуватися.

На сьомому небі (від щастя).

Походить з твору «Про небо» грецького ученого й філософа Аристотеля. Він пояснював, як влаштовано небесне склепіння: «небо – це сім непорушних кришталевих півкуль, вкладених одна в одну. До кожної небесної «сфери» прикріплені зірки й планети. Сьоме небо — найвище». Отож, уявляти себе на сьомому небі — те саме, що бути на вершині щастя.

11. *Dělat z komára velblouda.*

Перебільшувати щось у негативному сенсі. Фразеологізм походить з Євангелія від Матвія.

Робити з мухи слона.

Надавати чомусь занадто велике значення; перебільшувати.

Висновки до Розділу 2

1. Аналіз фразеології з компонентами тварин показав, що більшість з них позначають вдачу та поведінку людини, її зовнішність, взаємини у суспільстві, способи життя та соціальний стан. Найчисленнішу групу серед досліджуваних одиниць становлять словосполучення, що характеризують внутрішні якості. Вони можуть мати як позитивну, так і негативну оцінку.

2. Прислів'я та приказки є вираженням певної життєвої мудрості. Перші уміщують в собі повчання, що потрібно працювати, поважати старших, бути чесним, другі – лише констатують. Передбачення погоди чи врожаю, що стосуються певних днів або сезонів, можна побачити у праностиці. Ці пророцтва розрізняються за ймовірністю їхнього здійснення. Найвищою вона є для так званих календарних і хронометричних пророцтв, які стосуються настання сонцестоянь, рівнодення або тривалості дня і ночі. Справжніми пророцтвами вважаються ті, ймовірність виконання яких є високою – наприклад, про спеку в середині липня (*Když se slunce obrací k zimě, léto spěje v psí dny*).

ВИСНОВКИ

1. У результаті проведеної дослідницької роботи було досягнуто поставленої мети та виконано всі завдання, зокрема, порівняно вибрані чеські фразеологізми з символікою тварин на основі ступеня еквівалентності з їх українськими відповідниками. Ми опрацювали наявний матеріал з чеських та українських джерел, присвячений теоретичним знанням про фразеологію як галузь мовознавства, її історії розвитку в Чехії, з'ясуванню основних понять та способів перекладу.

2. Чеські та українські прислів'я були взяті з пареміологічних словників, наведених у списку використаних джерел. Вони пояснюються з точки зору семантики та еквівалентності. Доведено, що в 40% випадків існував повний еквівалент, тобто збіг як формальний, так і семантичний. У решті випадків було збережено той самий зміст, але фрази відрізнялися за формою. До того ж, була зазначена символіка наведених тварин у різних країнах світу та в релігійній сфері.

3. У ході курсової роботи було виявлено, що більшість ФО походять з латинської або німецької мов. Деякі були також засновані на байках Езопа або місцевих легендах. В обох мовах були випадки, коли значення або походження фразеологізму було набагато більш конкретизованим, ніж відповідний еквівалент фразеологізму в іншій мові.

АНОТАЦІЯ

Tato seminární práce je věnována české a ukrajinské frazeologii a ustáleným slovním spojením se zvířecí symbolikou. První kapitola obsahuje vysvětlení pojmů, jako jsou *frazeologie, přísloví, rčení, paranostiky a další*. Ukazuje se rozdíl mezi pojmy jako *frazeologismus* a *idiom*. Poskytuje také stručný přehled historie frazeologického bádání a zvláštností překladu samotných frazeologických jednotek. Druhá část se zabývá konkrétními příklady již zmíněných českých termínů formou srovnání s jejich ukrajinskými ekvivalenty. U některých příkladů je uveden jejich původ. Zvířata se dělí na 3 části: domácí, světská a ostatní. Je uvedena jejich symbolika a obecný smysl.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

Фразеологія, фразеологізми, прислів'я, приказки, порівняльне мовознавство, особливості перекладу, символіка тварин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран Я .А., Зиморя М.І. Теоретичні основи фразеології. – Ужгород, 1999. – 176 с.
2. Класовська О. А. Фразеологізми з компонентом-зоонімом // Вища школа словесності, європейських та східних мов. – М. – 2011.
3. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник / І. В. Корунець. – 5-те вид., виправ. і допов. – Вінниця: Нова Книга, 2017.
4. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К., 1999.
5. Čermák, F. a kol., Slovník české frazeologie a idiomatiky 1 Příkladů, Voznice, Leda, 2009.
6. Čermák, F., Frazeologie a idiomatika česká a obecná, Praha, Karolinum, 2007.
7. FLAJŠHANS, Václav. Česká přísloví: sbírka přísloví a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. 2013. vyd. Editor Valerij Michajlovič Mokijenko, Ludmila Stěpanová. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 2 sv. ISBN 978-80-244-3329-5.
8. FUČÍK, B., Pokorný, J. Zakopaný pes aneb o tom, jak, proč a kde vznikla některá slova, jména, rčení, úsloví, pořekadla a přísloví. 2. vyd. Praha: Nakladatelství pro děti a mládež, 1992. 254 s.
9. PATOČKOVÁ. D.: Obraz života a smrti v českém jazykovém obrazu světa, diplomová práce, UK FF, UČJTK, Praha 2004
10. VAŇKOVÁ, I. et al. (2005): Co na srdci, to na jazyku. Praha: Karolinum.